

УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА

ISSN 2307-3179 (Print)

**ВІСНИК
АГРАРНОЇ ІСТОРІЇ**

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

Випуск 49-50

Київ - 2024

**ВІСНИК
АГРАРНОЇ
ІСТОРІЇ**

49-50'2024

Науковий журнал

Редакційна колегія:

М.А. Журба (*головний редактор*),
В.А. Вергунов, В.О. Доценко,
М.П. Жолоб, І.А. Коляда, С.С. Падалка,
О.В. Потильчак, В. Сукарев

**BULLETIN OF
AGRARIAN
HISTORY**

Editorial Board Members:

Zhurba M. (*Editor-in-chief*),
Dotsenko V., Koliada I.,
Padalka S., Potylchak O., Sukarev V.,
Vergunov V., Zholob M.

49-50'2024

Scientific journal

УДК 94:63(100)

В 53

DOI: 10.31392/VAN-2024.49-50

Засновник:

– Український державний університет
імені Михайла Драгоманова

*Свідоцтво про державну реєстрацію:
КВ № 19525 – 9325 Р від 13.11.2012 р.*

Відповідно до наказу Міністерства освіти і
науки України № 894 від 10.10.2022 р. журнал
включено до Переліку наукових фахових
видань України (категорія «Б») з історичних
наук (спеціальність 032 історія та археологія)

Журнал індексується в міжнародній
наукометричній базі Google Scholar

Офіційна інтернет-сторінка видання:
<https://agrarian-history.com.ua>

Адміністратор сайту:

С. Діхтяр

Адреса редколегії:

03037, м. Київ,
вул. Освіти, 6, каб. 16
тел.: (097) 130-91-96;
e-mail: zholobb@gmail.com

Друкується за рішенням:

Вченої ради історичного факультету
УДУ імені Михайла Драгоманова
(протокол № 4 від 29.11.2024 р.)

Підп. до друку 23.12.2024

Формат 70 x 108 1/16.

Папір офсет. Друк. різогр.

Ум. автор. арк.: 21,7

Наклад 50 прим.

Друк: ТОВ «ТВОРИ»

*Автори опублікованих матеріалів несуть повну
відповідальність за підбір, точність наведених фактів,
цитат, економіко-статистичних даних, імен та інших
відомостей.*

**ПРОТИСТОЯННЯ МИТРОПОЛИТА АНТОНІЯ (ХРАПОВЕЦЬКОГО)
УКРАЇНІЗАЦІЇ ЦЕРКВИ ЯК ВІДЗЕРКАЛЕННЯ НАСТРОЇВ
ЄПИСКОПАТУ ДОБИ ПЕРШИХ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНИХ
ЗМАГАНЬ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ 1917 – 1920 РОКІВ**

Виговський Микола Юрійович

доктор історичних наук,
професор кафедри всесвітньої історії та археології,
Український державний університет імені Михайла Драгоманова, м. Київ
e-mail: m.yu.vyhovsky@udu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-2874-5528>

В пропонованій статті оприлюднені результати аналізу зовнішніх та внутрішніх мотивів і дій митрополита Київського Антонія (Храповецького). В пропонованій статті розкрито трансформацію обставин, в яких опинився проросійський єпископат українських єпархій в умовах революції та розгортання перших національно-визвольних змагань українського народу 1917 – 1920 рр. Будучи етнічно та світоглядно російськими, єпископи українських єпархій вбачали найбільшу загрозу своєму існуванню насамперед в українському національному церковному русі. Саме тому проросійсько налаштоване духовенство вбачало в будь-яких проявах українського національного церковного Відродження найбільшу загрозу для свого існування, а тому не давало згоди навіть найменшій українізації. В умовах Української Держави Павла Петровича Скоропадського, що сповідувала консервативні цінності, які були близькі проросійському духовенству, держава та українська церква сприймалася взагалі як явища тимчасові, на які не варто зважати, а лише використовувати на свою користь. Як результат такого підходу стало творення української церковної автономії в межах Української Держави Павла Петровича Скоропадського. Такий стан речей задовольняв з одного боку міністра ісповідань Української Держави Василя Зеньківського, який не бажав автокефалії, але прагнув церковної автономії української церкви в рамках російського церковного простору, а з іншого боку – суттєвим чином посилював позиції проросійського єпископату українських єпархій в рамках терен колишньої імперії, де звичні церковні інститути стрімко розвалювалися, а ставлення нової влади більшовиків до церкви було вкрай негативне.

Ключові слова: Антоній (Храповецький), Василь Зеньківський, Православна церква, Українська Держава, Всеукраїнський Православний Церковний Собор, митрополит.

Постановка проблеми. З падінням Російської імперії, в якій церкву виконувала роль ідеологічного апарату, проросійський єпископат українських єпархій опинився для себе в цілком нових умовах відокремлення держави від церкви та перебування ментально російської частини духовенства в умовах новопосталих українських державних та церковних структур. В таких обставинах проросійський єпископат консолідувався довкола постаті нав'язаного церкві митрополита Київського Антонія (Храповецького). Саме Антоній (Храповецький) став уособленням проросійського курсу єпископату українських єпархій доби перших національно-визвольних змагань українського народу 1917-1920 років.

Мета дослідження – розкриття внутрішніх мотивів та специфіки поглядів проросійського єпископату доби перших національно-визвольних змагань українського народу 1917-1920 років на долю Російської православної церкви і місце в ній українських єпархій та ставлення до українського національного церковного руху доби перших національно-визвольних змагань українського народу 1917-1920 років через призму цих поглядів.

Історіографічний огляд. Погляди та діяльність Антонія (Храповецького) в контексті перших національно-визвольних змагань українського народу 1917-1920 років найбільш широко розкрили Євсєєва Т. М. в своїй праці «Російська православна церква в Україні 1917–1921: Конфлікт національних ідентичностей у православному полі», Ульяновський В. І. в «Церква в Українській Державі 1917-1920 рр. (доба Української Центральної Ради)» та «Церква в Українській Державі 1917-1920 рр. (доба Гетьманату Павла Скоропадського)». Крім того велике значення для дослідження теми відіграють мемуари учасників та очевидців подій, зокрема «Пять месяцев у власти» Василя Зеньківського та «Спогади. Кінець 1917 - грудень 1918» Павла Скоропадського.

Виклад основного матеріалу. У середовищі єпископату українських православних єпархій в добу перших національно-визвольних змагань українського народу 1917-1920 років існувало дві тенденції у сприйнятті революційних перетворень на теренах колишньої імперії. З одного боку віталосся повернення монархії з її синодальним періодом в історії російської православної церкви, коли церкву очолювала світська людина – імператор всеросійський. З іншого боку для єпископату саме українських єпархій подальше розгортання революції та внутрішніх воєнних дій на російських етнічних територіях давав можливість посилити власні позиції в межах російської православної церкви, оскільки до спокійних українських єпархій перебиралися єпископи з бурхливих та охоплених громадянською війною етнічно російських терен. Тим більше, що реформи церкви, а саме впровадження церковної автономії в межах Української держави давали інституційні підстави для таких очікувань. Втім з посиленням позицій українського єпископату в межах Російської православної церкви існувало кілька перепон. Однією з таких перепон був український національний церковний рух доби перших національно-визвольних змагань українського народу 1917-1920 років, а іншою діяльність Міністерства ісповідань Української Держави.

Власне поява українського національного церковного руху доби перших національно-визвольних змагань українського народу 1917-1920 років була повною несподіванкою для російського єпископату українських єпархій. Православні єпископи українських єпархій за традиційною російською імперською звичкою ставилися саме з етнічних росіян, які як правило до цього мали досвід служіння в російських або інших етнічних землях, а тому були далекими від українських справ та українського православ'я, яке на початок ХХ століття вже зазнало суттєвої уніфікації з російським, процес якої відбувався з приєднанням Київської митрополії до Російської православної церкви. Найяскравішим з них, якому й довелося очолити спротив українізації православ'я в Україні був Антоній (Храповецький).

Народився Антоній, в миру Олексій Павлович Храповецький, 17 березня 1863 року, а за іншими даними 30 березня 1864 року в Новгородській губернії. Походив майбутній митрополит з родини російського поміщика та генерала, що відзначився у

війні 1877-1878 років. Маючи знатне походження, сім'я Митрополита Антонія перебувала в тісних знайомствах з багатьма своєї доби, зокрема з людьми з яскраво вираженою імперською позицією. Серед таких людей був архімандрит Микола (Касаткін), що очолював місію Російської Православної Церкви до Японії та імперсько-орієнтований письменник Федір Достоєвський. 1881 року Антоній (Храповецький), закінчивши гімназію, вступив до Санкт-Петербурзької Духовної Академії. Саме під час навчання в академії на четвертому курсі 1885 року Антоній (Храповецький) приймає чернецтво. Закінчивши Санкт-Петербурзьку Академію впродовж 1886-1887 років Антоній (Храповецький) викладає в Холмській духовній семінарії. Вже 1887 року отримує ступінь магістра, а 1890 року архімандрит призначений на посаду ректора Санкт-Петербурзької Духовної Академії. 1895 - 1897 рік працює в Казанській духовній академії. 1897 року приймає єпископську хіротонію та стає єпископом Чебоксарським. 1900-1902 роках єпископ Уфимський. В 1902 році приймає сан архієпископа. В період з 1902 по 1913 рік єпископ Волинський та Житомирський. В 1913 році на переходить на Харківську кафедру, де й зустрів події революції та перших національно-визвольних змагань українського народу 1917-1920 років [Бойко, 2003; Стародуб, 2001].

Поворотною подією біографії Антонія (Храповецького) стало вбивство митрополита Київського Володимира. Сталося це в ніч з 8 на 9 лютого 1918 року. Сама по собі загибель митрополита Володимира досить швидко з трагічної події переросла в привід для чисельних спекуляцій. Зокрема, що до обставин вбивства та його винуватців. Існувало дві версії одна полягала в тому, що митрополита Володимира було вбито більшовиками, які якраз вели бої за Київ, а інша звинувачувала в цьому прихильників української автокефалії. Одним з найактивніших учасників цієї антиукраїнської пропагандистської компанії був й Антоній (Храповецький) [Ульяновський, 1997, с. 170-171].

Подій обставини вбивства митрополита Володимира виглядають наступним чином. Зі вступом більшовиків до Києва розпочався масштабний терор проти російських офіцерів, юнкерів, анархістів, українських гайдамаків та інших ворогів революції. На цьому фоні увечері 25 січня за старим стилем до економічної брами Києво-Печерської Лаври прийшла група озброєних людей. Їх очолювала людина в шкірянці. Увійшовши до Києво-Печерської лаври, ця група розпочала агітацію проти єпископату ставлячи його в антагонізм з Ісусом Христом. На їх Ісус Христос був за людей, а єпископи проти людей. Далі була оголошена ревізія мощів. Після чого ця група озброєних людей пішла до покої самого митрополита Володимира. При цьому ці люди не здійснювали грабежу митрополита Володимира, кажучи іншим мешканцям Лаври, що його ведуть до штабу на Печерську. Однак трохи відійшовши від Києво-Печерської лаври митрополита було вбито. То ж можна констатувати, що зі спогадів очевидців подій, що вбили митрополита Володимира саме більшовики [Ульяновський, 1997, с. 175-182]. З загибеллю митрополита Володимира постало питання вибору нового Київського митрополита. Одним з кандидатів на обрання митрополитом Київським Антонія (Храповецький).

Обрання всупереч процедурі та з затвердженням з боку Московського патріарха митрополитом Київським Антонія (Храповецького) співпало з формуванням Міністерства ісповідань Української Держави. Поява Міністерства ісповідань та заміна Української Народної Республіки, що сповідувала національні та соціалістичні

ідеали на ліберально-консервативний режим Гетьмана створювала для проросійського єпископату більш сприятливі та схожі на дореволюційні часи умови, а з іншого боку створювала умови діалогу з державою, яка апріорі була нелегітимною в очах проросійського єпископату [Біднов, 1921, с. 16-19].

З перших днів свого існування Міністерства ісповідань Української держави отримало суттєвий спротив з боку проросійського єпископату. Насамперед це був вікарний єпископ Никодим. Власне він від церкви займався організацією обрання митрополита Київського. Якщо для світської влади особистість нового митрополита могла вирішити питання на користь самостійності управління української церкви, де митрополит Київський мав стати її предстоятелем, а в майбутньому це претензія на автокефалію, то єпископ Никодим прагнув консолідувати єпископат українських єпархій довкола постаті митрополита Київського для посилення позицій в рамках Російської православної церкви [Ульяновський В.І., 1997, с. 70].

Одним із найбільш очікуваних і бажаних для Никодима претендентів на посаду Митрополита Київського був Антоній (Храповицький). Зустрів революцію Антоній (Храповицький), будучи Харківським єпископом. Власне єпископ Никодим робив все для обрання саме Антонія (Храповецького) Київським митрополитом [Ульяновський, 1997, с. 71-72].

Власне стараннями єпископа Никодима за погодження з Московською патріархією вибори Київського Митрополита були призначені ще до скликання другої сесії Всеукраїнського Православного Собору. Крім того єпископ Никодим, розуміючи непопулярність проросійських сил в українському православ'ї, прагнув змінити процедуру виборів прописаних в інструкції, яка передбачала вбрання митрополита Київського в 2/3 голосів. Єпископ Никодим же хотів обрання митрополита простою більшістю. Така важлива справа як обрання Київського митрополита не могла залишитися поза за увагою новоствореного Міністерства ісповідань Української держави на чолі з міністром ісповідань Василем Зеньківським [Осташко, 2005; Ульяновський, 1997, с. 72-73].

З перших днів своєї роботи на посаді міністра ісповідань Української Держави Василь Зеньківський пред'явив велике значення питанню обрання Київського митрополита та представлени держави на другій сесії Всеукраїнського Православного Церковного Собору [Павло Скоропадський, 1995, с. 162]. З приводу цих питань 18 травня відбулася зустріч між міністром ісповідань Української Держави Василем Зеньківським та православними єпископами, на яких Василь Зеньківський наголосив на тому, що позиція уряду Української Держави є наступною. Уряд баче за необхідне відкласти вибори Митрополита Київського до другої сесії Всеукраїнського Православного Церковного Собору. Втім єпископи вирішили проігнорувати позицію уряду і 18 травня 1918 року за участі 268 делегатів в умовах відсутності кворуму відбувся Київський єпархіальний Собор. На ньому виступив міністр ісповідань Василь Зеньківський. В своїй промові перед делегатами він ще раз підкреслив необхідність відкласти вибори Митрополита Київського до другої сесії Всеукраїнського Православного Церковного Собору. 19 травня 1918 року 164 голосами було обрано митрополитом Київським Антонія (Храповецького) [Ульяновський, 1997, с. 72-74; Дорошенко, 2002, с. 225].

20-го травня 1918 року урядом Української Народної Республіки було вирішено надіслати телеграму до патріарха Московського з проханням не

затверджувати Антонія (Храповецького) в якості Митрополита Київського, а відкласти вибори митрополита Київського до другої сесії Всеукраїнського Православного Церковного Собору. Втім стало зрозуміло, що єпископ Никодим вже заручився підтримкою Московського патріархії та послав до Москви свого представника з матеріалами виборів [Ульяновський, 1997, с. 74-75].

22 травня 1918 року вийшов указ патріарха Московського про затвердження митрополитом Київським священного архімандрита Києво-Печерської Свято-Успенської Лаври Антонія (Храповецького). В той же день Московський патріарх надіслав лист уряду України. В цьому листі йшлося про те, що обрання того чи іншого митрополита, а також затвердження його з боку патріарха, є внутрішньою справою церкви [Ульяновський, 1997, с. 75-77]. Таким чином попри позицію уряду Української держави та в умовах відсутності легітимного обрання Антонія (Храповецького) було призначено з боку Московської патріархії митрополитом Київським.

Уряд Української Держави різко негативно сприйняв таке нав'язування в якості митрополита Київського Антонія (Храповецького). Власне було прийнято рішення не визнавати Антонія (Храповецького) в якості митрополита Київського, оскільки той був обраний в нелегітимний спосіб, а сам митрополит є таким, що суперечить інтересам української церкви. До Київською духовної консисторії було направлено лист в якому йшлося, що відносини між державою та церквою має відбуватися через єпископа Никодима, оскільки Антоній (Храповецький) наразі не є митрополитом Київським на погляд держави. Більш того по прибутті Антонія (Храповецького) до Києва його не зустрів жодний представник українського уряду. [Ульяновський, 1997, с. 77-78]. Проте з часом спостерігаючи діяльність гетьмана Української Держави Павла Петровича Скоропадського та віддаленість його від багатьох українських діячів, зокрема й діячів українського церковного руху, проросійсько-орієнтоване духовенство, насамперед єпископ Никодим, все ж згодилися на участь в другій сесії Всеукраїнського Православного Церковного Собору. Антоній (Храповецький) в цій ситуації навіть був ентузіастом проведення другої сесії Всеукраїнського Церковного Собору [Зеньковський, 2011, с. 163-164]. Так тривало до 26 червня, коли Всеукраїнський Православний Церковний Собор підтвердив легітимність Митрополита Київського Антонія (Храповецького) [Дорошенко, 2002, с. 227]. Згодом, треба думати з особистих міркувань, міністр ісповідань Василь Зеньківський в своїх спогадах «Пять месяцев у власти» згадував митрополита Антонія (Храповецького) як людину надзвичайно делікатно і м'яку та ввічливу [Зеньковський, 2011, с. 146]. Проте далі в своїх мемуарах Василь Зеньківський дає зовсім іншу оцінку митрополиту Антонію (Храповецькому) як людині абсолютно консервативній та схильній до сильного церковного контролю в усіх сферах. Зокрема над Київською духовною академією, як головним вищим учбовим закладом релігійного спрямування [Зеньковський, 2011, с. 152-163].

Отже, уряд Української держави зазнав поразки в протистоянні з Антонієм (Храповецьким), оскільки робив ставку саме на консервативні проросійські сили, оскільки вони були більш звичні та ближчими гетьманові та його оточенню. Проукраїнські ж сили, які були зосереджені головним чином у Всеукраїнській Православній Церковній Раді та були розгромлені промосковськими силами з мовчазної згоди уряду [Біднов, 1921, с. 19-20; Дорошенко, 2002, с. 227].

З утвердженням в якості митрополита Київського Антонія (Храповецького) розпочалася нова сторінка в політичній боротьбі проросійського єпископату з українським національним церковним рухом доби перших національно-визвольних змагань українського народу 1917-1920 років. Справа втім, що проросійський єпископат вбачав у спокійній Українській державі Скоропадського насамперед етап до відродження російського простору як церковного, так і світського, а своє інституційне посилення як можливість та майданчик до боротьби за вплив в російській церкві та майбутній російській державі. Справа в тому, що з приходом до влади у жовтні 1917 року Російської соціал-демократичної робітничої партії (більшовиків), які виступали з антиклерикальних позицій і вільна діяльність Російської православної церкви була суттєвим чином обмежена. З приходом Російської соціал-демократичної робітничої партії (більшовиків) до влади Російська православна церква, в перший період своєї діяльності, розглядала Раду Народних Комісарів подібно до тимчасового уряду Російської республіки як до уряду на позицію якого не варто суттєво зважати. Про що для свідчить засудження з боку Російського Церковного Собору укладення Брестського миру. Втім досить швидко з боку Ради Народних Комісарів дали зрозуміти ієрархам Російської православної церкви яким буде їх місце в державі. 2 листопада 1917 року за підписом Леніна та Сталіна було оприлюднено «Декларацію прав народів Росії», з якої стало зрозуміло, що за нового уряду Російська православна церква остаточно втрачає свої панівні позиції та стає такою, яка повністю витіснена з громадського життя держави. Власне подібний документ був виданий і тимчасовим урядом Російської республіки від 14 липня 1917 року, проте по інерції мислення ієрархи церкви відчували себе частиною державного апарату, подібно до того як це було в часи Російській імперії [Євсєєва, 2005, с. 185-187].

Тож на другій сесії Всеукраїнського Православного Церковного Собору обговорювалися головним чином рамки та механізми співпраці між церквою та державою. Де-факто друга сесія Всеукраїнського Православного Церковного Собору проходила з оглядкою роботу Всеросійського Собору [Євсєєва, 2005, с. 197].

На думку Антонія (Храповецького), українські єпархії повинні мати більшу дистанцію від Московської патріархії ніж решта єпархій Російської православної церкви. Причому найбільш радикальна частина єпископату рахувала, що українська церква як організаційна структура мала бути саме «єпархиями України», а не українською церквою. Власне таке формулювання відображало консолідоване бачення російським єпископатом тимчасовості України та її церковних домагань, а з іншого боку посилення своєї ролі в російській церкві [Дорошенко, 2002, с. 335-337; Євсєєва, 2005, с. 197-198].

Власне такий двоякий неоднозначний статус митрополита Київського Антонія (Храповецького), який в діалозі з Російською православною церквою давав можливість посилатися на правове поле і сам факт існування Української Держави. В діалозі ж з Українською Державою Антоній (Храповецький) всіляко демонстративно підкреслював канонічну залежність українських єпархій від патріарха Московського [Євсєєва, 2005, с. 199-200].

Попри проросійську орієнтацію єпископату українських єпархій з боку російського єпископату була недовіра до українських єпископів. З огляду на це думки про те, що позиція гетьманського уряду та українських єпископів не відповідає

настроєм українських православних, які головним чином бачать майбутнє української церкви як частини російської. Саме тому ніякої українській автономії для православних українських єпархій не потрібно [Євсеєва, 2005, с. 201-202; Біднов, 1921, с. 20-22]. З таким баченням не погоджувалися єпископи українських єпархій, оскільки Антоній (Храповецький) та промосковський єпископат України, опинившись в умовах Української держави, перебував у набагато більш комфортних умовах, де держава особливо не тисне на церкву і мав суттєво кращі конкурентні можливості у порівнянні з єпископатом власне російських губерній [Євсеєва, 2005, с. 203-204].

Якщо друга сесія Всеукраїнського Православного Церковного Собору відзначилася творенням українських церковних структур та утвердженням своїх позицій проросійським єпископатом на чолі з нав'язаним українській церкві митрополитом Київським Антонієм (Храповецьким), то третя сесія Всеукраїнського Православного Церковного Собору – полем битви для подальшого посилення позицій проросійського єпископату. Насамперед це стосувалося Київського Антонія (Храповецького), який на думку проросійського єпископату, мав безпосередньо представляти інтереси церкви перед державою. Така постановка питання переміщувала на задній план міністра ісповідань та нівелювала його функцію як комунікатора між державою та церквою. З цією метою 7 листопада 1918 року на сесії Собору було піднято питання про одноосібне ставлення церковних інтересів перед найвищою світською владою митрополитом Київським [Біднов, 1921, с. 19-20; Ульяновський, 1997, с. 303].

Окрім боротьби за владу важливе місце в діяльності митрополита Київського Антонія (Храповецького) займала боротьба з українізацією церкви. Яскравим прикладом вистало підняття питання про те, що на курсах українознавства кілька православних викладачів перейшли до уніатства. Підтвердження цих даних в дійсності до Міністерства відповідально дійшло. Тож по факту такі твердження виявилися голосливими. Крім того особливого цькування на Соборі зазнала й ідея богослужіння українською мовою. Промосковське духовенство твердило, що сам народ не бажає богослужіння українською мовою. Що ця мова нібито застаріла. Що мова церковнослов'янська є святою, а літургійна мова має відрізнятися від повсякденної. Крім того церковнослов'янська мова об'єднує всі слов'янські народи [Ульяновський, 1997, с. 307-308].

14 листопада 1918 року розпочалося антигетьманське повстання на чолі з Директорією УНР, що 14-го грудня завершилося падінням Гетьманського режиму та Української держави Павла Петровича Скоропадського й відновленням Української Народної Республіки. В ході антигетьманського повстання проросійський єпископат став на бік Гетьманського режиму, оскільки той проголосив федеративну грамоту, яка передбачала звільнення входження України до Росії. З приходом нової влади діяльність проросійського єпископату зазнало суттєвих обмежень. Це стосувалося насамперед Антонія (Храповецького) [Сидор Нагаєвський, 1993, с. 162-169].

17 грудня 1918 року було арештовано архієпископа Євлогія (Георгіївського), а 18 грудня 1918 року було заарештовано Антонія (Храповецького) [Євсеєва, 2005, с. 214-215]. Згодом їх було направлено до Бучачі в Галичині [Біднов, 1921, с. 23-24]. Як результат арешту ієрархів Російської православної церкви стало скликання зібрання Платоном (Рождественским) 16 архієреїв, що перебували на той час в Києві. На цьому зібранні ієрархи присягнули, що будуть орієнтуватися на діях та рішеннях

Всеросійського Собору 1917-1918 рр. та Всеукраїнську Православного Церковного Собору 1918 року. Крім того ієрархи присяглися бути покірними волі митрополита Антонія (Храповецького), а у випадку неможливості ним виконання своїх обов'язків Платону (Рождественському). Проте перебування в Києві Платона (Рождественського) було недовгим. 21 грудня 1918 року Платон (Рождественский) переїхав з Києва до Одеси. Така втеча Платона (Рождественського) з Києва, до окупованого міста військами Антанти, давала можливість діяти про російському єпископату незалежно від української світської влади [Євсєєва, 2005, с. 214-215].

Висновки. Отже, митрополит Антоній (Храповецький) є яскравим представником та виразником світогляду і думок проросійського єпископату українських православних єпархій доби перших національно-визвольних змагань українського народу 1917-1920 років. Його з одного боку непримирима, а з іншого боку – гнучка позиція обумовлена насамперед не особистими пріоритетами, а боротьбою за збереження старих консервативних порядків зі зміщенням центри ваги Російській Православній Церкві до проросійського єпископату сконцентрованого в Україні. Найбільшою загрозою на цьому шляху проросійське єпископат на чолі з Антонієм (Храповецьким) вбачав насамперед в українському національному церковному русі, а тому здійснював найактивнішу протидію будь-яким українським починанням незалежно від того були це вимоги адміністративного відокремлення української церкви від російської шляхом проголошення автокефалії Український Автокефальний Православної Соборної Церкви чи навіть здійснення літургії або ж прочитання церковних книжок церковнослов'янською мовою з українською вимовою.

Таке протистояння природним і очевидним особливостям українських православних церковних традицій та прагненню до їх повернення таїть в собі насамперед сприйняття єпископатом української церковної справи та українських державних утворень незалежно від того чи то була Українська Народна Республіка чи Українська держава гетьмана Павла Петровича Скоропадського, як явища абсолютно тимчасового, зайвого та шкідливого «общерусскому делу». Власне по цій причині поступальна тактика Василя Зеньківського, яка полягала в поступовій українізації церковного життя України та свідомості проросійського єпископату була приречена з самого початку, оскільки сприймалася вороже з боку проросійського єпископату Російської православної церкви, яскравим виразником поглядів і інтересів якого був Антоній (Храповецький).

Список використаних джерел та літератури

Біднов, В. О. 1921. Церковна справа на Україні. Тернів: Вид-во "Українська автокефальна церква". 47 с.

Бойко О.Д. 2003. АНТОНІЙ ХРАПОВИЦЬКИЙ // Енциклопедія історії України: Т. 1: А-В [Електронний ресурс] / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. - К.: В-во "Наукова думка" - 688 с.: іл.. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Antonij_K (останній перегляд: 13.09.2024)

Дорошенко Д. І. 2002. Історія України 1917-1923 рр. : [в 2 т.] / Дмитро Дорошенко ; [упоряд., авт. передм. та комент. К. Ю. Галушко]. - Київ : Темпора, 2002. - (Vita Memoriae) Т. 2 : Українська Гетьманська держава 1918 року. 352 с. : іл.

Євсєєва Т. М. 2005. Російська православна церква в Україні 1917–1921: Конфлікт національних ідентичностей у православному полі / червоний. О. П. Реєнт. НАН України. Інститут історії України. – К.: Інститут історії України. 362 с.

Зеньковский В. В. 2011. Пять месяцев у власти: Воспоминания / Под редакцией М. А.

Колерова. М.: Издательский дом REGNUM. 648 с. (Серия «Исследования по истории русской мысли». Том 15).

Исидор Нагаєвський . 1993. Історія Української держави двадцятого століття / І. Нагаєвський. Київ: Укр. Письменник. 413 с.

Осташко Т.С. 2005. ЗЕНЬКІВСЬКИЙ Василь Васильович [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України: Т. 3: Е-Й / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. - К.: В-во "Наукова думка". 672 с.: іл.. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Zenkovsky_V (останній перегляд: 07.09.2024)

Павло Скоропадський. 1995. Спогади. Кінець 1917 - грудень 1918 = Memoirs. End of 1917 - december 1918 Голов. ред. Я. Пеленський ; НАН України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського [та ін.]. Київ; Філадельфія: [б.в.]. 492 с. : фот.

Стародуб А. В. 2001. Антоній (Храповицький) // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. - К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України– Режим доступу : <https://esu.com.ua/article-42971>. – Останнє поновлення : 16 серп. 2024

Ульяновський, В. І. 1997. Церква в Українській Державі 1917-1920 рр. (доба Української Центральної Ради) : навч. посіб. для студ. вищ. закл. освіти / Василь Ульяновський. – Київ: Либідь. 196 с.

Ульяновський. В.І. 1997. Церква в Українській Державі 1917-1920 рр. (доба Гетьманату Павла Скоропадського). - Київ: Либідь. 320 с.

References

Bidnov, V. O. (1921). Tserkovna sprava na Ukrayini [Church Affairs in Ukraine]. Terniv: Ukrayins'ka avtokefal'na tserkva [in Ukrainian].

Boyko O.D. (2003). ANTONIY KHRAPOVYTS'KYI [ANTONY KHRAPOVYTSKYI]. *Entsyklopediya istoriyi Ukrayiny – Encyclopedia of the History of Ukraine* [in Ukrainian]. Retrieved from <http://www.history.org.ua/?termin=Antonij> [in Ukrainian].

D. I. Doroshenko (2002). Istoriya Ukrayiny 1917-1923 rr. [History of Ukraine 1917-1923] Kyiv: Tempora [in Ukrainian].

Yevseeva T.M. (2005) Rosiys'ka pravoslavna tserkva v Ukrayini 1917–1921 rr.: konflikt natsional'nykh identychnostey u pravoslavnomu poli [The Russian Orthodox Church in Ukraine 1917–1921: the conflict of national identities in the Orthodox field]. Kyiv: Institute of History of Ukraine, NAS of Ukraine [in Ukrainian].

Nagaevsky, Isidor (1993). Istoriya Ukrayins'koyi derzhavy dvadtsyatoho stolittya [History of the Ukrainian state of the twentieth century]. Kyiv: Ukrayins'kyi pys'mennik [in Ukrainian].

Ostashko T.S. (2005) ZEN'KIVS'KYI Vasyl' Vasyl'ovych [ZENKIVSKY Vasyl Vasyliovych] *Entsyklopediya istoriyi Ukrayiny – Encyclopedia of the history of Ukraine*. Retrieved from http://www.history.org.ua/?termin=Zenkovsky_V [in Ukrainian].

Pavlo Skoropadskyi. (1995). Spohady. Kinets' 1917 - hruden' 1918 [Memoirs. End of 1917 - December 1918]. Kyiv; Filadel'fiya: NAN Ukrayiny, In-t ukr. arkhеоhrafiiyi ta dzhereloznavstva imeni M. S. Hrushevs'koho [ta in.] [in Ukrainian].

Starodub A. V. (2001). Antoniy (Khrapovyts'kyi) [Antony (Khrapovytskyi)]. *Entsyklopediya Suchasnoyi Ukrayiny – Encyclopedia of Modern Ukraine*. Retrieved from <https://esu.com.ua/article-42971>. [in Ukrainian].

Ulyanovskyi, Vasyl Irynarhovych. (1997). Tserkva v Ukrayins'kiy Derzhavi 1917-1920 rr. (doba Het'manatu Pavla Skoropads'koho) : navch. posib. dlya stud. vyshch. zakl. osvity [The Church in the Ukrainian State 1917-1920 (the time of the Hetmanate of Pavel Skoropadskyi): academic. manual for students higher closing of education] Kyiv: Lybid [in Ukrainian].

Ulyanovsky, Vasyl Irynarhovych. (1997). Tserkva v Ukrayins'kiy Derzhavi 1917-1920 rr. (doba Het'manatu Pavla Skoropads'koho) : navch. posib. dlya stud. vyshch. zakl. Osvity. [The Church in the Ukrainian State 1917-1920 (era of the Ukrainian Central Rada) : teaching. manual for students higher closing of education] Kyiv: Lybid [in Ukrainian].

Zenkovsky V. V. (2011). Pyat' mesyatsev u vlasti: Vospominaniya [Five months in power: Memories] Moscow: Izdatel'skiy dom REGNUM [in Ukrainian].

METROPOLITAN ANTONIY (KHRAPOVETSKIY)'S OPPOSITION TO THE UKRAINIZATION OF THE CHURCH AS A REFLECTION OF THE MOODS OF THE EPISCOPATE OF THE ERA OF THE FIRST NATIONAL LIBERATION STRUGGLES OF THE UKRAINIAN PEOPLE IN 1917-1920

Mykola Vyhovskyi

Doctor of Historical Sciences,
Professor of the Department of World History and Archeology,
Dragomanov Ukrainian State University, Kyiv

The proposed article publishes the results of the analysis of the external and internal motives and actions of Metropolitan Anthony (Khrapovetsky) of Kyiv. The proposed article reveals the transformation of the circumstances in which the pro-Russian episcopate of Ukrainian dioceses found itself in the conditions of the revolution and the unfolding of the first national liberation struggles of the Ukrainian people in 1917-1920. Being ethnically and ideologically Russian, the bishops of Ukrainian dioceses saw the greatest threat to their existence primarily in the Ukrainian national church movement. That is why the pro-Russian clergy saw any manifestations of the Ukrainian national church revival as the greatest threat to their existence, and therefore did not consent to even the slightest Ukrainization. In the conditions of the Ukrainian State of Pavlo Petrovych Skoropadsky, which professed conservative values that were close to the pro-Russian clergy, the state and the Ukrainian Church were generally perceived as temporary phenomena that should not be taken into account, but only used to their advantage. The result of this approach was the creation of Ukrainian church autonomy within the Ukrainian State of Pavlo Petrovych Skoropadsky. This state of affairs satisfied, on the one hand, the Minister of Confessions of the Ukrainian State, Vasyl Zenkivsky, who did not want autocephaly, but sought church autonomy for the Ukrainian Church within the Russian church space, and on the other hand, it significantly strengthened the positions of the pro-Russian episcopate of Ukrainian dioceses within the territories of the former empire, where the usual church institutions were rapidly collapsing, and the attitude of the new Bolshevik government towards the church was extremely negative.

Key words: Anthony (Khrapovetsky), Vasyl Zenkivsky, Orthodox Church, Ukrainian State, All-Ukrainian Orthodox Church Council, Metropolitan.